

**Josip Lisac, *Šibenske i druge kroatističke teme*. Šibenik – Zadar:
Gradska knjižnica “Juraj Šižgorić” Šibenik, Ogranak Matice hrvatske
u Zadru, 2020.**

Knjigu hrvatskoga jezikoslovca Josipa Lisca *Šibenske i druge kroatističke teme* objavili su Gradska knjižnica “Juraj Šižgorić” iz Šibenika i Ogranak Matice hrvatske u Zadru. U monografiji na 264 stranice nalaze se sljedeći prilozi: 1. Govori, filologija i književnost šibenskoga područja, 2. Šibenska dionica hrvatske ćirilične baštine, 3. Faust Vrančić i hrvatski jezik, 4. Jezične značajke *Knjige od uspomene*, 5. Fra Stjepan Zlatović i bosančica, 6. Veliki šibenski sin Vinko Nikolić, 7. Kako se na zadarskom području govorilo potkraj srednjega vijeka?, 8. Prošlost i sadašnjost novigradskoga govora, 9. Još jednom o vrgadinskom govoru, 10. Još o delničkom govoru, 11. “Današnji posavski govor” Stjepana Ivšića i sadanji hrvatski dijalektološki zadatci, 12. Istočnobosanski dijalekt i njegova geneza, 13. Uz istraživanje i proučavanje hrvatskih karaševskih govora, 14. Dijalektološki rad Đure Šurmina, 15. Dijalektološki rad Dalibora Brozovića, 16. Dijalektološka istraživanja i leksikografski opisi hrvatskih narječja u 20. stoljeću, 17. Hrvatska dijalektalna leksikografija na početku 21. stoljeća, 18. Grgur Čevapović i Dragutin Boranić, 19. Ante Kuzmanić i Fran Kurelac, 20. Jezikoslovlje u Matici hrvatskoj u posljednjih pedesetak godina, 21. Znanstveni lingvistički rezultati u šezdeset godina zadarske kroatistike, 22. Hrvatski svestrani znanstvenik Kruno Krstić, 23. Zadarski kroatisti i *Deklaracija*, 24. Joja Ricov i *Hrvatski književni list*, 25. Profesorica Nevenka Košutić-Brozović, 26. Posveta Luku Paljetku uz 75. godinu života te 27. Posveta Josipu Bratuliću uz 80. obljetnicu života. Monografija je opremljena bibliografskim bilješkama, literaturom, kazalom osobnih imena te bilješkom o autoru.

Riječ je o znanstvenoj monografiji sastavljenoj od već uglavnom objavljenih radova po raznim časopisima i zbornicima, a često su i prigodnoga karaktera. Tako skupljeni u jednu publikaciju dostupniji su znanstvenoj i općenito kulturnoj javnosti. To nikako ne znači da su radovi toliko različiti te da nema poveznice među njima i da su samo mehanički uvršteni u knjigu.

Naslov sugerira da je knjiga većim dijelom posvećena temama vezanim uz šibenski kraj. Međutim, lako ćemo uočiti da su mnogi prinosi vezani i uz zadarsko područje. Svakako, teško je razlučiti zadarske i šibenske teme. Zadar i Šibenik prostorno se i kulturološki toliko isprepliću da je teško govoriti o zadarskim temama koje nisu ujedno i šibenske i obrnuto (ovdje prostorno, ne mislimo na administrativna razgraničenja). Osim toga, susrećemo se s temama od nacionalne važnosti koje su i šibenske i zadarske i hrvatske. Može se također uočiti da prilozi obuhvaćaju prikaz i raščlambu

jezičnih i drugih kulturoloških posebnosti u dužem razdoblju, barem od 15. st. do suvremenoga stanja. Ono pak što je zajedničko svim ovim priložima jest preglednost i sveobuhvatnost unutar teme koju autor obrađuje.

Prinosi, koje uvjetno možemo nazvati šibenskim, nalaze se na početku monografije. Opsežan članak "Govori, filologija i književnost šibenskoga područja" već svojim podnaslovom sugerira da će autor pregledno i sveobuhvatno obuhvatiti šibensku jezičnu i filološku baštinu za koju se ističe da je duga i zanimljiva. Osim jezičnih činjenica vezanih uz govore šibenskoga kraja, prinos obuhvaća mnogo imena bilo da su porijeklom iz Šibenika, bilo da su svojim znanstvenim radovima obuhvatili i šibenske teme.

Govoreći o dijalektološkoj slici šibenskoga područja, Lisac napominje da su na tome prostoru prisutni govori koji pripadaju južnočakavskom te dvama novoštokavskim dijalektima uz brojne druge idiome. Ističe da su čakavski govori najstariji, a od 13 st. profilirali su se kao ikavski. Autor često svoje tvrdnje potvrđuje i ilustrira konkretnim jezičnim činjenicama. Tako spominje i zanimljivu morfološku posebnost mjesnoga govora otoka Prvića u kojemu je imenica *brod* ženskoga roda: *Brod je potonila*.

Iz detaljnoga popisa znanstvenika koji su proučavali filologiju šibenskoga područja može se zaključiti da su istraživanja znatna i temeljita, a svoj je prinos sasvim sigurno dao i profesor Lisac. Spominje se i velik je broj znamenitih Šibenčana koji su se proslavili svojim jezikoslovnim radom od onoga najstarijega i najpoznatijega Fausta Vrančića do novijih poput Petra Guberine, Miroslava Kravara, Vladimira Vratovića. U članku su spomenuti i za sada rijetki dijalektološki rječnici poput *Rječnika govora otoka Murtera* Ede Jurage, ali se ističe da ih dosta ima u pripremi.

Svakako da u takvu prilogu profesor Lisac nije mogao zaobići pisane spomenike te naročito ističe važnost *Šibenske molitve* kao prvoga hrvatskom latinicom zapisanoga pjesničkoga teksta izvanredne ljepote. Posebnu pozornost posvetio je šibenskim spomenicima pisanim hrvatskom ćirilicom kojima šibensko područje obiluje. U tome prilogu profesor Lisac nije mogao zaobići ni velebnu katedralu koja je oduševljavala i oduševljava mnoge od običnoga puka do glasovitih umjetnika i znanstvenika. Među slavnim Šibenčanima, dakako, nezaobilazan je i Juraj Šižgorić, jedan od najvažnijih hrvatskih humanista, središnji čovjek šibenskoga humanističkog kruga te autor prve pjesničke inkunabule u hrvatskoj književnosti.

U tome se prinosu navode i neka prezimena koja su šibenskoj kulturnoj povijesti podarila više istaknutih pojedinaca. Tako se iz porodice Vrančić, osim velikoga Fausta, spominje Antun, humanist, diplomat i latinist, vrlo moćan čovjek svoga doba, kao i njegov brat Mihovil, latinički pisac. Šibenik je također dao cijeli niz važnih ljudi iz obitelji Divnić. Osim najpoznatijega Jurja Divnića, biskupa i latinista, značajni su i Frane Divnić, izdavač, pjesnik i prevoditelj, te još jedan Frane iz te poznate obitelji

koji je bio znameniti povjesničar.

Nisu zaboravljeni ni pisci rodom iz drugih krajeva koji su stvarali u Šibeniku poput Barakovića, Armolušića ili Posilovića. Profesor Lisac u tome članku spominje i franjevac Tomu Babića koji je napisao *Cvit razlika mirisa duhovnoga* i Ivana Tomka Mrnavića, pisca povijesnih djela, dramatičara i prevoditelja. I ostali znameniti Šibenčani našli su svoje mjesto u tome članku, kao što je Nikola Tommaseo, pisac nekoliko spisa na šibenskoj ikavici, a profesor Lisac spominje i istaknute Šibenčane srpske nacionalnosti Božidara Petranovića i Simu Matavulja. U tome slavnome višestoljetnom hodu šibenske kulture važno mjesto zauzimaju i suvremene književnice i književnici poput Vesne Parun, Vinka Nikolića, Vjekoslava Kaleba, Arsena Dedića te Ive Brešana.

U članku “Šibenska dionica hrvatske ćirilичne baštine” pregledno su izneseni važni šibenski spomenici pisani hrvatskom ćirilicom (bosančicom). Nekako se u znanosti smatra da je rijeka Krka ona granica koja razdvaja uporabu hrvatske ćirilice i glagoljice u srednjemu i ranome novom vijeku. Svakako da imamo ćirilice i na zadarskome području – sve do otoka Oliba. Ipak, na šibenskome području hrvatska se ćirilica daleko više upotrebljavala te su na tome pismu napisani važni spomenici poput *Knjige od uspomene* kojoj profesor Lisac posvećuje naročitu pozornost. Također, Lisac donosi pretpostavku profesora Vončine da je i *Šibenska molitva* napisana po ćirilичnome predlošku. Kao autori važnih ćirilичnih spomenika najčešće se spominju franjevci.

U prilogu “Faust Vrančić i hrvatski jezik” naročito je naglašeno da je taj znameniti Šibenčanin svojim rječnikom hrvatski jezik uvrstio u najuglednije europske jezike te da je imao veliki utjecaj na buduću i ne samo hrvatsku leksikografiju. U svoj je čakavski jezik Vrančić unio mnogo štokavskih elemenata i nemalo kajkavskih osobina, pa profesor Lisac zaključuje da je on dragocjeni sintetičar hrvatske jezične raznolikosti.

“Jezične značajke *Knjige od uspomene*” naslov je članka u kojemu autor ističe da je riječ o veoma važnome pisanom spomeniku koji je potrebno uključiti u cjelovitu povijest hrvatskoga književnog jezika. Spomenik (kodeks) sastoji se od kronike o šibenskim franjevkama pisane hrvatskom ćirilicom, a obuhvaća razdoblje od preko sto godina te od latiničkoga prijepisa pravila (“Regula”) po kojem su redovnice živjele. U članku su kratko, ali sustavno iznesene jezične posebnosti *toga ćirilичnoga spomenika* na svim jezičnim razinama, a iznesene su neke spoznaje o pravopisnim značajkama te naglascima pojedinih riječi.

U prinosu “Fra Stjepan Zlatović i bosančica” spominje se krajem 19. stoljeća tiskano djelo toga franjevca: *Franovci Države presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji* u kojemu piše o upotrebi *bosanice* (kako fra Stjepan naziva to pismo) u književnosti. Međutim, profesor Lisac više se zadržao na manje poznatome Zlatovićevu rukopisu: *O bosanici kao isključivo hrvatskom pismu*, u kojemu se naglašava posebnost grafije

hrvatske ćirilice u odnosu na srpsku te da se hrvatski ćirilčni tekstovi moraju preslov-ljavati na latinicu, a ne na ćirilicu kakav je tada bio običaj.

Uvijek je aktualno pitanje kako se govorilo na zadarskome području potkraj sred-njega vijeka. Zadarsko je područje u sredini čakavske zone pa je samim tim u pred-migracijskome razdoblju moralo biti čakavsko. Pitanje je i kako to istražiti. Svakako treba posegnuti za pisanim spomenicima toga kraja. Tako je i Lisac uzeo u obzir jezične značajke iz važnih pisanih spomenika kao što su *Red i zakon sestara domini-kanki*, *Zadarski lekcionar*, *Žića svetih otaca*. Ali se odmah ogradio: “(...) nisu stari tekstovi sa zadarskoga područja identični govornom stanju terena što nas zanima” (str. 55). Također, vrlo je važna autorova opaska da i suvremeno govorno stanje može biti važno kad se raspravlja o srednjovjekovnome govornom izričaju. Složit ćemo se s autorom kada zaključuje da je Zadar u srednjemu vijeku dao vrijedna djela koja ulaze u temelje hrvatske književnosti i, uz ostalo, omogućuju da odškrinemo vrata u taj davni govorni svijet koji se i do danas u stanovitoj mjeri sačuvao.

Novigradski govor Lisac spominje kao svjedočanstvo prošlosti i aktualnosti. Uspo-ređuje ga s bibinjskim, vrgadinskim, bračkim i grobničkim te zaključuje “da je novi-gradski čakavski govor vrlo poštokavljen, ali (...) je u akcentu i još pokojoj osobini još uvijek čakavske fizionomije” (str. 65). Zato ga Finka i Moguš stavljaju u treći stupanj čakavštine.

Na početku članka o vrgadinskom govoru donosi se pregled literature o tome or-ganskom idiomu što je uvijek korisno i uvijek je znanstveno opravdano, a to je i inače odlika svih radova profesora Lisca. U članku se ističe da vrgadinski govor pri-pada južnočakavskomu dijalektu s mnogim odstupanjima što potvrđuju primjeri na svim jezičnim razinama, a udio štokavštine u formiranju toga govora u prošlosti je i u novije doba bio znatan. U znanosti se uvijek iznova postavlja pitanje: koliku ulogu u oblikovanju nekoga govora imaju migracije? Zato profesor Lisac članak završava Ivšićevim mislima da se “izoglose u srodnim govorima ne sastaju u jedan splet”, nego “se sijeku i prepleću” (Ivšić 1951: 376, str. 72).

U prilogu “Još o delničkom govoru” autor napominje da su goranski kajkavski govori lingvistički i sociolingvistički tako zanimljivi da će pozornost istraživača sigurno pobu-đivati još dugo. Upozorava da su dijalektolozi pred ozbiljnim poslom koji ne bi smio biti nepotrebno ometan bilo s koje strane – amaterske, načelno zlonamjerne i tomu slično.

Podnaslov sljedećega priloga jest “‘Današnji posavski govor’ Stjepana Ivšića i sa-danji hrvatski dijalektološki zadatci” u kojemu profesor Lisac ističe da su usprkos velikim znanstvenim dosezima ovoga znamenitoga dijalektološkog djela, novija istra-živanja pokazala različite podatke u odnosu na Ivšića te zato naglašava važnost na-stavka dijalektoloških istraživanja i izrade dijalektoloških atlasa.

Relativno je kasno u znanosti ustanovljeno postojanje istočnobosanskoga (ijekavskoga šćakavskog) dijalekta, a u tome je otkriću zasluga Dalibora Brozovića velika. Iako ovaj dijalekt posjeduje dosta svojih vlastitih osobina, očito je da je u starini imao stare zapadnoštokavske značajke te ih u stanovitoj mjeri i sačuvao.

U posebnome članku profesor Lisac osvrnuo se i na karaševske govore. Prvo donosi pregled dijalektoloških, ali i historiografskih istraživanja te nakon toga iznosi rezultate najnovijih terenskih istraživanja koje je proveo s Josipom Galićem. Zaključuje da su ti govori dobro istraženi, ali da bi trebao jedan opsežan rječnik nekoga od karaševskih govora.

Čitajući prilog o Šurminu, doznajemo da je njegov dijalektološki opus malen sa zaista mnogim slabostima. Ali unatoč slabostima znanosti može biti vrlo koristan jer je uočio neke jezične posebnosti kasnije nestale iz jezičnoga sustava proučavanih idioma. Također, veoma je znakovita Lišćeva tvrdnja da je proučavanje hrvatskoga narodnog preporoda kod Šurmina zagrebocentrično, a dijalektološko – nije.

Veoma je iscrpan Lišćev prilog o profesoru Brozoviću. Istaknuvši kronološki važne djelatnosti i navodeći najznačajnije publikacije, zaključuje da je Brozovićev dijalektološki i lingvistički rad opsežan, važan i vrijedan.

U članku “Dijalektološka istraživanja i leksikografski opisi hrvatskih narječja u 20. stoljeću” autor spominje velika jezikoslovna imena poput Rešetara, Belića, Ivšića, Hraste, Brozovića, a ne zaobilazi ni strane istraživače procjenjujući da su došli do velikih rezultata. I dok su stariji istraživači pristupali građi tradicionalno, sredinom stoljeća jezične se činjenice obrađuju moderno – strukturalistički. Velika je pozornost posvećena izradi dijalektoloških atlasa, a povećan je i broj dijalektologa te se sve više primjenjuje terenski rad. O dijalektološkoj leksikologiji u 21. stoljeću autor ove monografije također donosi korisne informacije.

U naslovu dvaju priloga nalaze se imena dvojice jezikoslovaca. U jednom su to Grgur Čevapović i Dragutin Boranić, a u drugom – Ante Kuzmanić i Fran Kurelac. Pretpostavljamo da će ih se kontrastivno predstaviti, povezati ili pak razdvojiti znanstvena dostignuća dvojice jezikoslovca. Zato nas iznenađuje Boranićev prikaz Čevapovićeve rada kojega prikazuje kao prethodnika ilirizma u Slavoniji. Taj Boranićev tekst, naglašava Lisac, vrijedan je po profinjenu tumačenju hrvatske jezične povijesti potkraj 18. stoljeća koja ima važnu ulogu u standardizaciji. Takva razmišljanja nikako ne bismo očekivali od jednoga vukovca.

Naročito je znakovit članak “Jezikoslovlje u Matici hrvatskoj u posljednjih pedesetak godina”, jer daje zaista puno podataka relevantnih za razvoj i opstojnost hrvatskoga jezika. Naravno, sve što je napisano, sva imena, sve publikacije dane su u povijesnome kontekstu bez kojega nam mnogo toga ne bi bilo jasno. Članak ima nevjerovatno informativan uvid u cjelokupno nakladništvo Matice hrvatske koje je ve-

zано uz hrvatsko jezikoslovlje. Taj prilog u knjizi pokazatelj je barem dviju činjenica: da je nakladništvo bilo bogato i važno za borbu, očuvanje pa i priznanje hrvatskoga jezika i da je ta borba “matičara” bila osjetljiva i teška.

Prilog “Znanstveni lingvistički rezultati u šezdeset godina zadarske kroatistike” govori kakve su prinose zadarski kroatisti donijeli hrvatskoj lingvistici spominjući prvo starije vrlo važne kroatiste poput Dalibora Brozovića, Zlatka Vincea, Vladimira Anića, Anice Nazor, a nije izostavio ni suvremene proučavatelje hrvatske jezične baštine poput Gordane Čupković, Josipa Galića, Ivane Petešić Šušak i druge.

U monografiji se mogu pročitati i neke činjenice koje su nas i začudile i ugodno iznenadile. To se, između ostaloga, odnosi i na članak o Kruni Krstiću u kojemu profesor Lisac iznosi neke bitne detalje njegova javnoga i znanstvenoga djelovanja pokazujući ga kao genijalnoga svestranog znanstvenika.

U prinosu pak “Zadarski kroatisti i *Deklaracija*” može se pročitati kakvu su ulogu imali zadarski kroatisti u tome prijelomnom razdoblju za razvoj hrvatskoga standardnog jezika i tko je o *Deklaraciji* pisao.

Svakako, iznimno su zanimljivi prilozi o Joji Ricovu, Nevenki Košutić-Brozović, Josipu Bratuliću, Luku Paljetku ili Šibenčaninu Vinku Nikoliću za kojega je profesor Lisac istakao da je “u najtežim iskušenjima sačuvao dostojanstvo” (str. 53) te da “je bio veliki radnik i pomiratelj, bez mržnje i bez želje za osvetom” (str. 53).

Zaključno mogu kazati da su tekstovi po metodologiji istraživanja znanstvenoga karaktera, dakle namijenjeni su znanstvenicima. Međutim, pristupačni su i širemu kulturnom krugu, zapravo svima onima kojima je stalo do hrvatske kulture i hrvatskoga identiteta. Ova je publikacija važna ne samo za pravilno razumijevanje razvoja hrvatskoga književnog jezika već donosi i nove spoznaje o našim mjesnim govorima, dijalektima i narječjima. Također, u knjizi se mogu pratiti i mnoge zamke i prijepori kroz koje je prolazio naš jezik te pokazuje kako je teško i opasno bilo govoriti istinu o njemu. Svakako, važno je napomenuti da su teme vezane uz neku lokalnu sredinu važne čitatelju kako bi se upoznao s nepoznatim jezičnim i kulturološkim činjenicama svoga kraja.

Knjiga obiluje mnogim jezičnim činjenicama, imenima, događajima iz dalje i bliže povijesti, stoga je veoma informativna i korisna. Svakako takav sveobuhvatan pregled pojedinih tema može dati samo osoba koja je veoma informirana i nije usko specijalizirana uz jedan segment jezikoslovlja, nego je i široko upoznata sa svim kulturološkim značajkama predmeta koji obrađuje.

Ivica Vigato